

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасне навчання, декларуючи курс на технологічність навчання як невідмінну умову досягнення бажаного результату, зорієнтоване на кількісне нарощування володіння вчителем певним банком технологій. Подаючи технології як область педагогічної науки, що повинна узагальнити теоретичні положення і практичні дії щодо вирішення певної частини навчального процесу, як своєрідну альтернативу “затеоретизованої” наукової дидактики і “запрактивованої” методики навчання, новітні технологи не переймаються розвитком методичних систем навчання предметам (предметним методикам) і еkleктично поєднують теоретико-методологічні засади педагогічного знання. При цьому ігноруються категоріальний науковий апарат, кон’юнктурно підмінюються поняття і втрачається інтегративна цілісність бачення навчального процесу. Необхідність системного бачення предметних методик навчання, визначення ролі педагогічних технологій і технологій навчання як складових такої системи спонукає осмислення методологічних основ методики навчання.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Нами встановлено, що дослідження методик навчання предметам останнім часом або формалізувалося, або зосереджене на виявленні характеристичних відмінностей “методик і технологій”. Систематично, з позицій системного підходу, зосереджується на теоретико-методологічних узагальненнях предметних методик російський вчений Г.І.Саранцев [6; 7; 8]. З розумінням сприймаючи історичні реалії певної підміни понять, відстоює методику як науку академік С.У.Гончаренко [1; 2]. Відновлюється інтерес до методичних систем навчання предметам як окремих розділів педагогіки (педагогіка математики, педагогіка фізики тощо) започаткована вітчизняними і зарубіжними вченими [10; 12].

Формулювання цілей статті... Основну мету статті ми вбачаємо у спробі системного підходу до методик навчання предмету як інтегративного феномену, що не відноситься до дидактики як «часткове» до «цілого», а виступає самостійною науковою педагогічною областю. За умови опанування цією наукою вчитель може оволодіти технологіями навчання як «останнім» вмінням, як структурною методичною складовою.

Виклад основного матеріалу дослідження... Предметні методики виникли з метою відбору дидактичних прийомів учителя, використання яких забезпечує якісне засвоєння предметного змісту, заданого спеціалістами наукової області, що вивчається (математиками, фізиками, біологами тощо). Вони мали нормативно-рецептурний характер щодо конкретних питань вивчення предмета. Як правило, дидактичні прийоми відбивали окремі сторони форм навчального предмету.

Накопичення зазначених прийомів, можливість їх застосування для різних предметів вимагали систематизації і узагальнення прийомів. Цю роль взяла на себе дидактика, що й сприяло її формуванню як наукової області. Загальнодидактичні положення лягли в основу часткових дидактик, які поступово наповнювалися специфічним змістом власним методологічним спрямуванням.

Проф. Я.Мамонтов ще в 20-і роки наголошував, що педагогічну систему як наукову галузь можна структурувати в такий спосіб: 1) галузь, що має виключно соціальний характер – цільову установку і організацію суспільних форм педагогічного процесу, тобто систему освіти; 2) галузь, що повинна охопити тлумачення і координацію основних педагогічних чинників у тому напрямку і в тих суспільних формах, що їх устанавлює перша дисципліна. З огляду на те, що друга галузь повинна вивчати зміст та технічні форми педагогічного процесу, тобто повинна мати справу, з одного боку, з навчальним матеріалом, навчальними методами та установами, а з другого – з живим людським організмом, то “її науковий характер треба означувати як біотехнічний”. Якщо взяти до уваги ту обставину, що зміст та техніку педагогічного процесу можна вивчати і в загальних рисах і спеціальних, значить, в пристосуванні до певних умов (до дидактичних предметів, до різного дитячого віку, різних типів педагогічних установ та ін.), то система основних науково-педагогічних дисциплін прийме такий вигляд:

1. Педагогіка – соціальна наука про цільові установки та суспільні форми педагогічного процесу.
2. Дидактика – біотехнічна наука про зміст та технічні форми педагогічного процесу в їх загальних рисах.
3. Методика – біотехнічна наука про зміст та технічні форми педагогічного процесу в їх спеціальних рисах [5, с.129 – 138].

М.Н.Скаткін дає таке визначення: “Методика навчального предмета – педагогічна наука, яка досліджує закономірності навчання певному навчальному предмету” [9, 807]. Тобто зв’язок методики навчання і дидактики обумовлений їх предметами дослідження. Якщо розглядати першу як прикладну дидактику, то дидактичні концепції, закономірності, трактування є основою методичних досліджень, виходячи з яких методика вирішує свої проблеми. Проте статус методики як самостійної наукової області змінює традиційну точку зору на взаємозв’язок між нею і дидактикою.

Навчання в дидактиці характеризується відношенням “діяльність учителя – діяльність учня”, а в методиках – “діяльність учителя – зміст навчального предмета – діяльність учня”. Тому змістом навчання в

дидактиці є взаємопов'язана діяльність учителя і учня, а в методиках – взаємодія викладання, учіння і змісту навчального матеріалу.

Певна спільність в предметах дослідження дидактики і методиках навчання призводить до того, що дидактичні закономірності будуть проявлятися в методиках у дещо відмінних формах і навпаки – закономірності, відкриті в методиках навчання як положення, що узагальнюють, або зовсім не враховують конкретний предметний зміст можуть «перерости» у дидактичні.

Але поступово, починаючи з другої половини ХХ століття (хоча перші кроки були зроблені ще Аристотелем), за рахунок посиленої увагою до змісту освіти, починається “переростання” предметними методиками прикладних дидактик, трансформація їх в самостійні наукові області. Проблематика дослідження останніх полягає у відповідях на питання: “Кого вчити? Нащо вчити? Чому вчити? Як вчити?”.

Виникають поняття методичної системи з конкретизованим «предметним» змістом основних компонентів, структурної цілісності змісту освіти, цілей, методів, засобів і форм навчання. Тому стає можливим осмислення методологічних основ методики навчання. Стає очевидним, що процес навчання навчальній дисципліні вже не може задовольнятися у ролі об'єкта методики навчання. Полем такого об'єкту мають бути предметна освіта, навчання, виховання, і розвиток. Це дає підставу віднести до вихідних положень методичного дослідження зміст феноменів освіти, навчання, виховання і розвитку, тобто подати їх “елементами методологічного знання”. Оскільки освіта, виховання і розвиток здійснюються головнішим чином у процесі навчання, тому твердження про те, що об'єктом методики є процес навчання предмету за умови розуміння навчання як взаємопов'язаної діяльності вчителя і учня, що реалізує не лише вже зазначені функції, але й розширює їх номенклатуру за рахунок евристичної, прогностичної, естетичної, практичної, контрольної-оцінювальної, інформаційної, коригувальної, інтегруючої функцій. Тобто, методика навчання предмету має постати основою персоніфікованої освіти. Персоніфікована освіта виходить з того, що кожна людина, для якої «знання як дія», спроможна ефективно реагувати не на всі виклики, а тому обов'язково повинна враховувати індивідуальні траєкторії розвитку учнів.

Один з перших педагогічних журналів 50-х років ХІХ століття “Журнал для виховання” проповідував такі істини: “спосіб викладання повинен бути пристосований до індивідуальності учня; не повідомлення тієї чи іншої суми відомостей є головною справою у викладанні, а взагалі розумовий і моральний розвиток учня, зміцнення й удосконалення його здібностей; в учінні необхідно надати учню якомога більше свободи і самостійності, щоб він звикав сам спостерігати і мислити, тому що всяка сила розвивається лише від вправи, а від бездіяльності глухне; механічне заучування уроків за книжкою нікуди не годиться, тому що вбиває мисленнєві сили учня, привчаючи його ставитись до предмету пасивно і позбавляючи його нагоди спробувати власні сили; одне теоретичне учіння без практики нікуди не годиться, як і практика без теорії, а тому усяке знання негайно повинне прикладатися до практики та ін.” [4, с.12 – 13].

Питання конструювання методичної системи, її зовнішнього середовища, закономірні зв'язки компонентів методичної системи з компонентами зовнішнього середовища, методи дослідження логічно віднести до методології навчання предмету. Тим самим до проблеми методології включаються зв'язки методики навчання з дидактикою, психологією, логікою, спеціальною науковою областю тощо.

Методична система у ролі ідеалізованої моделі об'єкта, його мисленого відображення в свідомості дослідника постає предметом методики. Закономірні зв'язки між компонентами «глобальної» методичної системи, адекватної об'єкту методики навчання, вплив на цю систему цілого ряду зовнішніх чинників (загальні цілі освіти, структуру особистості і закономірності її розвитку, предмет відповідної наукової області, освітні ідеї, зокрема: гуманізація і гуманітаризація освіти тощо) утворюють теорію навчання предмету.

Теорія навчання як вияв закономірних зв'язків між компонентами методичної системи навчання дає надзвичайно цінний науковий ефект – вона дозволяє розробляти методику конкретних положень. Наприклад, можна говорити про теорію формування понять. Остання використовується при розробці методики конкретних понять, яка, у відношенні до теорії формування понять стає її прикладанням.

Одна й та ж методична система буде по різному функціонувати в умовах різних зовнішніх середовищ. Спосіб функціонування методичної системи навчання буде визначати технологію навчання.

Відносно понять “педагогічна технологія” і “технологія навчання” зазначимо таке. “Педагогічна технологія”, “технологія навчання” передбачають погляд на процес навчання в цілому – за навчальним предметом, курсом, частиною предмета. При цьому вирішення відповідних дидактичних задач (цілевизначення, відбір змісту, створення засобів навчання і їх відбір тощо) забезпечується певними технологіями. Як і в будь-якій діяльності є два вихідні моменти задача і технологія процесу. Іншими словами, кожна дидактична задача вирішується за допомогою адекватної технології навчання [11].

Виходячи з методологічних позицій академіка С.У.Гончаренка, російського дидакта Г.І.Саранцева та ін. можна примирити “термінологічний двобій” і виправдано подати методику навчання предметові як самостійну педагогічну наукову область, що системно структурована предметною освітою, навчанням, вихованням і

розвитком учнів, причому кожна зі складових цієї системи забезпечує реалізацію розширеного функціонального поля за рахунок реалізації евристичної, прогностичної, естетичної, практичної, контрольної-оцінювальної, інформаційної, корегувальної та інтегруючої функцій у взаємодії викладання, учіння і змісту навчального матеріалу.

Яскраво особливості авторської методичної системи виступають у профільному спрямуванні школи М.П.Гузика .

Показовим є те, що вже організаційний етап профілізації здійснюється не за предметною ознакою, а за носіями цієї предметності – вчителями. “Навколо найбільш професійно обдарованих, порядних і добрих учителів-наставників створюються так звані майстер-класи гімназистів, які й становлять головні структурні одиниці профільного навчання в старших класах нашої гімназії” матеріалами [3, с.55].

Вчитель-майстер визначає набір профільних предметів, а також кількість тижневих годин, що відводиться на їх вивчення за погодженням з учнем та його батьками, а не адміністрацією школи. Такий підхід до розподілу профільних годин дає можливість відреагувати на конкретні освітні можливості, запити і проблеми кожної особистості, а це значно підвищує ефективність профільного навчання.

З погляду М.Гузика надзвичайно важливим є й те, що вчитель-майстер може виділити із загальної кількості профільних годин час, який необхідний для компенсуючого навчання. Цим досягається подолання не лише відставання у навчанні з певного предмета, а також, за рахунок поглибленої співпраці з вчителем, впевненість учня у власних можливостях «тримати» більш швидкий темп навчання. Крім того, частина цих годин може використовуватися для підготовки учнями у співпраці з групою вчителів-тьюторів навчальних проектів для якісного урізноманітнення навчальної діяльності.

Висновки. Поява нових освітніх ідей, коригування цінностей освіти суттєво впливають на конструювання методичної системи навчання предметам. Кожна епоха акцентує свою увагу на головній методичній інваріанті – в якості основного методу, що забезпечує умови для відповідного кожній епісі розвитку дитини виступає метод емпатійного діалогу, проєктивного за своєю суттю. Вчитель, навіть за умови використання “програмового” методичного забезпечення вже створеного і адаптованого колегами, може досягти успіху. Але він неодмінно мусить вільно володіти методологічним баченням системи навчання конкретному предмету, глибоко володіти теоретичним матеріалом. Саме за допомогою змісту своєї наукової дисципліни вчитель має здійснювати навчання і виховання через апеляцію до особистості учня в цілому, забезпечуючи його гуманістичний розвиток, узгоджуючи загальний контекст суспільної філософії життя з базовими потребами учня. Такий підхід та зорієнтованість на “життєве” прикладання теорії дозволить вчителю сповна реалізувати методичну систему навчання предмету – створити технологію навчання, доцільно вибудувати педагогічні дії, максимально узгодити всі засоби для неодмінного досягнення прогнозованого навчально-виховного результату.

Література

1. Гончаренко С.У. Методика як наука // Шлях освіти. – № 1.– 2000.– С.2- 6.
2. Гончаренко С.У. Методика як наука // Шлях освіти. – № 2.– 2000 – С. 5-11.
3. Гузик М. Модель профільного навчання в авторській школі М.П.Гузика // Профільне навчання: теорія і практика: Зб. наук. праць за матеріалами методолог.семінару АПН України. – К.: Пед.преса, 2006. – 200 с. – С.53-57.
4. Каптерев П.Ф. Новая русская педагогия, её главнейшие идеи, направления и деятели. – Спб., 1914.
5. Мамонтов Я. Педагогічна система, як принцип науково-педагогічного дослідження // Шлях освіти. – № 3. – 1928. – С.123 – 139.
6. Саранцев Г.И. Методология предметных методик обучения // Педагогика. - № 8. – 2000. – С.16 – 23.
7. Саранцев Г.И. Теория, методика и технология обучения // Педагогика. – № 1. – 1999. – С.19-24.
8. Саранцев Г.И. Форма обучения в средней школе // Педагогика. – №2. – 2000. – С.34 – 40.
9. Скаткин М.Н. Методика учебного предмета // Педагогическая энциклопедия. –Т.2. – М., 1962. – С. 807
10. Столяр А.А. Педагогика математики: Курс лекцій. – Минск: «Вышайш. школа», 1969. – 368 с.
11. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.
12. Фуше А. Педагогика математики. – Пер. с фр. М.З.Рабиновича / Под ред.. проф. К.И.Андропова. – М.: “Просвещение”, 1969. – 128 с.

Анотація

У статті розглядаються проблеми предметних методик навчання як самостійної галузі педагогічної науки навчання конкретному предмету, глибоке володіння теоретичним матеріалом, його гуманний життєвий зміст спрятиме утведженню створення “ефективної технології виховую чого навчання”.

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы предметных методик обучения как самостоятельных областей педагогической науки. Обосновывается, что только методологическое видение учителем системы обучения конкретному предмету, глубокое владение теоретическим материалом, его гуманное жизненное приложение способствуют созданию “эффективной технологии воспитания обучающегося”.